

Gunther Kress og verbalsprog

Er den verbalsproglige konvention hæmmende for en kreativ, fri og uhindret kommunikation i en multimodal skriftsproglighed? Et sådant synspunkt fremfører en central skikkelse inden for den nye skriftsproglighed, Gunther Kress. Men at se de verbalsproglige normer som en begrænsende magtfaktor i den sociale kommunikation, risikerer at føre til en nedprioritering af den pædagogiske interesse for at udvikle solide verbalsproglige kompetencer i skrift og tale. Og dét ville være uheldigt, eftersom verbalsproget efter alt at dømme fortsat vil udgøre kernen i en multimodal mediekultur. Artiklen er en kritisk analyse af denne for mig problematiske side ved den social-semiotiske kommunikationsteori, ikke en kritik af multimodalitet, der kan have megen pædagogisk inspirationskraft.

Overalt i sit forfatterskab sætter Gunther Kress verbalsproget op som modsætning til en række positivt ladede begreber som kreativitet, interesse, motivation og gennemsigtighed, hvor den verbalsproglige konvention konsekvent omtales som en begrænsende, kollektiv social magtfaktor. Et centralt citat fra den meget ordrige argumentation i Kress 2010 kan illustrere hele denne tankegang:

Both *arbitrariness* and *convention* point to social power, though in distinctly different ways: *arbitrariness* as an indication of a social power which is sufficiently strong to tie any form to any meaning; and *convention* – the effect of *social power over time* – as a social force which acts to keep signs *stable*, a stabilizing force for the community which subscribes to it. In this account, the actions of individuals cannot change signs or the relation of the sign to the system of signs. (Kress 2010:63)

En nærmere analyse af citatet viser et næsten paranoidt forhold til verbalsproget. For hvis man nu forestillede sig de to nævnte 'magtforhold' ophævet i en sprogkultur, hvad ville konsekvensen så være?

Ordnes stabilitet

For at tage det sidste forhold først. Her taler Kress om en social kraft, der over tid har fastholdt ordenes form og betydning (sign = sprogtegn = ord) og herved medvirket til at stabilisere det samfund, hvor det pågældende verbalsprog bruges. I sammenhængen kan det kun læses som noget negativt i lyset af Kress's budskab om at styrke det enkelte individs mulighed for at skabe sine egne tegn med de umiddelbart forhåndenværende resurser. Den verbalsproglige konvention fremstilles altså som en forhindring for det enkelte menneskes frie valg af tegn i sin kommunikation, og dette forhold bliver for Kress så yderligere understreget af den enkeltes manglende mulighed for at ændre ordene og det enkelte ords relation til det øvrige skriftsystem.

Hertil er der mindst to ting at sige. For det første, at det vel ikke nødvendigvis er et onde, at stabile ordformer og sprogstrukturer styrker sammenhængskraften i et samfund? Kun hvis man, som Kress gør, ser det som en konservativ, bevarende kulturmagt, der forhindrer individuelle kommunikationsmåder. Men der er da et ikke ringe spillerum for verbalsproglige nydannelser, hvor nye ord og vendinger ustandselig

opstår, og gamle forsvinder. Så konventionen i sig selv forhindrer ikke verbalsproglig kreativitet. Se blot den seneste oversættelse af Ulysses! Og muligheden for kombination med andre modaliteter kender vi da i forvejen. Endelig må det også med, at mange ord jo ændrer betydning i tidens løb, så man altså heller ikke her kan tale om deres én gang for alle fastlagte uforanderlighed.

For det andet må det i et evolutionært perspektiv ikke glemmes, at det netop er udviklingen af menneskenes talesprog som en højere psykisk funktion end dyrenes brug af tegn, der har muliggjort dannelsen af de teknologisk og kulturelt højt udviklede samfund vi kender i dag. Og her opstod der undervejs et behov for at standardisere skriftsproget inden for de enkelte sprogsamfund, for at vi bedre kunne forstå hinanden på tværs af dialekter og individuelle udtaleforskelle. En sådan konvention ser jeg som en helt naturlig og nødvendig del af den moderne samfundsdannelse. Eksempelvis har et land som Kina haft stor gavn af sin årtusind gamle skriftsprogstradition, der har holdt politisk sammen på landet på tværs af religiøse, kulturelle og sproglige skel. Men selvfølgelig er der i netop tilfældet Kina også et klart element af ensretning og undertrykkelse forbundet med den sproglige konvention. Det mener jeg dog ikke man med rimelighed kan inddrage som et argument i en diskussion om multimodalitet i den vestlige kulturkreds.

Ordnes konventionelle udtryk og betydning

Det andet forhold Kress diskuterer i citatet, nemlig 'en social kraft, som er stærk nok til at knytte et hvilket som helst udtryk til en hvilken som helst betydning', udgør for Kress sammen med verbalsprogets konvention to sider af samme sag, nemlig den historisk-socialt-kulturelt 'tilfældige' sammenknytning mellem ordnes udtryk og betydning. Og dét modarbejder så ifølge Kress den enkeltes mulighed for at bruge sine egne tegn:

The notion of *arbitrariness* goes directly against the notion of the sign-maker's *interest* in the making of signs and meaning. *Arbitrariness* (in Saussure's sense of it) and *motivation* each point to social principles: *arbitrariness* points to the strength of social powers as convention and *motivation* points to *plausibility* and *transparency* of the relations of form and meaning in the sign ... *Convention* points to social agreement and power in sign-use. *Motivation* points to the need for *transparency* as a means towards shared recognition in the relation of form and meaning in communication (Kress 2010:64)

For mig at se beskriver den sidste sætning det velkendte forhold, at når to personer taler sammen på det samme sprog, skaber deres fælles genkendelse af sprogets form og indhold den gennemsigtighed, som er nødvendig for en vellykket kommunikation. Så i en verbalsproglig kommunikation er motivationen i Kress's betydning af ordet i hvert fald ikke hæmmet af konventionen. Tværtimod!

Jeg mener, at Kress begår en analytisk fejl, når han sammenligner den historiske orddannelse og de vedtagne betydninger i ordbøgerne med den situation en nutidig tegnskaber befinder sig i, når han skal finde frem til de bedst egnede tegn og tegnkomplekser for at komme igennem med et budskab. Hvis han står over for en person, der taler et andet sprog, som han ikke selv taler, vil han selvfølgelig gøre alt for at benytte kropslige, lydlig eller visuelle tegn, der kommer tættest muligt på en plausibel og gennemskelig fremstilling af det emne han ønsker formidlet. Så her kan

Kress med rette tale om behovet for frit at kunne vælge sine egne tegn uden hensyn til socialt vedtagne betydninger. Men det vil verbalsprogets vedtagne ordbetydninger da ikke forhindre ham i at gøre. Og når han omvendt befinder sig i en situation, hvor den anden person taler samme sprog som han, vil han kunne drage nytte af de fastlagte ordbetydninger i verbalsproget!

Når ordene slipper op

Men så kunne tegnbrugeren tænkes at skulle forklare noget til en person, der ganske vist taler og læser det samme sprog som han, men hvor emnet, der skal formidles, ikke desto mindre er så vanskeligt eller specielt, at han har svært ved at finde de rigtige ord for det. Så er der kun én vej, og det er at mobilisere hele sit arsenal af udtryksmidler og al sin kreativitet! Et interessant eksempel på en sådan løsning af en usædvanlig kommunikationsudfordring finder vi hos den danske forfatter Martinus (1890 - 1981). Han havde som 30-årig en åndelig oplevelse, der satte ham i stand til, udtrykt med hans egne ord 'at skue alle de bag den fysiske verden bærende åndelige kræfter, usynlige årsager, evige verdenslove, grundenergier og grundprincipper.' Disse for almindelige mennesker utilgængelige størrelser skrev han om gennem 60 år i sit hovedværk *Livets Bog* (www.martinus.dk). Men det var ikke alt, han kunne udtrykke verbalsprogligt, så han måtte tage andre modaliteter til hjælp. Og det blev så til en række visuelle, farvelagte symboler, han her fortæller om baggrunden for:

For at forstå min illustrationsmåde rigtigt må man erindre, at de mentale eller kosmiske realiteter, som mine billeder er udtryk for, ikke har materiel eller fysisk form, men er identiske med kosmiske verdenslove, grundprincipper, ideer, årsager og sansemetoder. Men realiteter, der ikke har materiel billedlig form, kan jo hverken kunstnerisk gengives, kopieres eller fotograferes. Som følge heraf er mine illustrationer ikke identiske med fotografier eller kunstneriske gengivelser af det, de repræsenterer, således som tilfældet udmærket godt kan være med et landkort. Mine billeder bliver derimod til på den måde, at når jeg ønsker at illustrere en eller anden af de førnævnte formløse realiteter, giver jeg hver af de i de samme realiteter forekommende vigtigste lokale detaljer et særlig udført kendemærke eller tegn[!], det være sig farve, streg eller figur; dernæst stiller jeg disse forskellige tegn sammen i en orden eller rækkefølge, der svarer til den for de fysiske sanser usynlige kombination, i hvilken de fremtræder i virkeligheden. Derved kommer der et materielt billede til syne, som altså i sin natur ikke er en kopi af, - men et synligt kendemærke eller holdepunkt for en inden for det materielle område usynlig realitet. (Martinus 1962:9)

Her får vi en usædvanlig begavelses detaljerede beskrivelse af og begrundelse for at måtte anvende egne tegn til at formidle et emne, der rækker ud over vores normale erfaringer. Det skal bemærkes, at Martinus desuden altid skrev verbalsproglige forklaringer til sine symboler og understregede, at de forklaringer kunne ingen andre end han skrive. Så igen har vi her et eksempel på, at de konventionelle ordbetydninger på ingen måde behøver at stå i vejen for en original, individuel skabelse af tegn, men tværtimod uden problemer kan kombineres med dem i et samlet, konsistent tegnkompleks.

Alt i alt har jeg svært ved at se, at de konventionelle, verbalsproglige ordbetydninger 'går direkte imod ideen om tegnbrugers interesse i at skabe tegn og betydning'.

Litteratur

Martinus 1962: *Livets Bog*. Første bind. Forlaget Kosmos. København (se også www.martinus.dk)

Kress, Gunther 2010: *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge, London and New York.

Kjeld Kjertmann, ph.d

Tidligere lektor I dansk sprog og læsning ved DPU